

Ρεράκη, Φ. (2019). Αναγνώριση και κοινωνική ορατότητα: η περίπτωση των λαϊκών και παραδοσιακών οργάνων στο πλαίσιο της ωδειακής εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Στο Θ. Ράπτης & Δ. Κόνιαρη (Επιμ.), *Μουσική Εκπαίδευση και Κοινωνία: νέες προκλήσεις, νέοι προσανατολισμοί. Πρακτικά 8ου Συνεδρίου της Ε.Ε.Μ.Ε.* (σσ. 360–367). Θεσσαλονίκη: Ε.Ε.Μ.Ε.



Αναγνώριση και κοινωνική ορατότητα: η περίπτωση των λαϊκών και παραδοσιακών οργάνων στο πλαίσιο της ωδειακής εκπαίδευσης στην Ελλάδα

Φωτεινή Ρεράκη
Διδάκτωρ Μουσικολογίας
Επιστημονικός Συνεργάτης Τμήματος Μουσικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
rerakifotini@yahoo.gr

Η παρούσα εργασία εστιάζει το ενδιαφέρον της σε μια ιδιαίτερα προβληματική όψη της ελληνικής ωδειακής εκπαίδευσης. Πρόκειται για τη μη επίσημη αναγνώριση των σπουδών στα λαϊκά και παραδοσιακά όργανα. Εκκινώντας από εθνογραφικού τύπου δεδομένα, φιλοδοξεί να φωτίσει τη σχέση ανάμεσα στην έννοια της αναγνώρισης και την έννοια της κοινωνικής ορατότητας καταφεύγοντας έτσι στη σκέψη του Γερμανού φιλόσοφου Axel Honneth. Προκειμένου να κατανοηθεί η σημασία της άρνησης αναγνώρισης, δηλαδή της στέρησης του δικαιώματος να είναι κάποιος κοινωνικά ορατός, θα δοθεί καταρχήν έμφαση στο ρόλο που αναθέτει ο Honneth στην αναγνώριση ως βασική προϋπόθεση για τη διαμόρφωση της ταυτότητας ενός ατόμου, ενώ στη συνέχεια θα επιχειρηθεί μια ανάλυση της ωδειακής συνθήκης σχετικά με την εκμάθηση/διδασκαλία των λαϊκών παραδοσιακών οργάνων χρησιμοποιώντας ως αναλυτικό εργαλείο αυτό που ο Honneth ονομάζει «επιτελεστικό χαρακτήρα» της αναγνώρισης, αναφερόμενος σε όλες εκείνες τις «εκφραστικές χειρονομίες» που συνοδεύουν την κοινωνική επιβεβαίωση.

Λέξεις κλειδιά: κοινωνική αναγνώριση, κοινωνική ορατότητα, ταυτότητα, λαϊκή-παραδοσιακή μουσική, ωδεία

Recognition and social visibility: the case of popular and traditional musical instruments in the educational context of Greek conservatories

Fotini Reraki
Musicology (PhD). Scientific Collaborator - Department of Music Studies, University of Ioannina
rerakifotini@yahoo.gr

The present paper focuses on a problematic aspect of the educational context of Greek conservatories. It is about the non-official recognition of the studies in popular and traditional musical instruments. By taking as a starting point ethnographic data, it attempts to shed light on the relation between the concept of recognition and the concept of social visibility. Thus, it builds on the thought of the German philosopher Axel Honneth. In order to understand the significance of the denial of recognition, that is, the deprivation of an individual's right to be socially visible, the paper will first give emphasis to the role assigned by Honneth to the recognition as the basic prerequisite of the identity formation. Then, it will proceed with an analysis of the conservatory condition regarding the learning/teaching of popular and traditional musical instruments using as an analytic tool what Honneth calls the "performative character" of recognition, referring to all these "expressive gestures" which accompany social affirmation.

Keywords: social recognition, social visibility, identity, popular-traditional music, conservatories

Η εισαγωγή της λαϊκής και παραδοσιακής μουσικής στα ελληνικά ωδεία εμφανίζεται δευτέρευτον γύρω στα τέλη της δεκαετίας του 1970 (Reraki, 2017). Αρκεί να αναφερθεί το παράδειγμα του Κώστα Μουντάκη, ο οποίος ιδρύει το 1979 την πρώτη σχολή λύρας στο ωδείο *Απόλλων* στο Ηράκλειο Κρήτης (Reraki, 2017). Προκύπτει λοιπόν ως το έμπρακτο ενδιαφέρον ιδιωτικών πρωτοβουλιών και όχι από ένα σχέδιο εθνικής πολιτιστικής πολιτικής, όπως αυτό που αφορά στα Μουσικά Σχολεία, το οποίο υλοποιείται δέκα χρόνια αργότερα (Κυριαζικίδου, 1998). Παρόλο που σήμερα σπάνια συναντάμε ωδεία που δεν προτείνουν ένα σημαντικό αριθμό επιλογών σχετικά με την εκμάθηση λαϊκών και παραδοσιακών οργάνων, το ερώτημα της φύσης αυτού του εγχειρήματος πολιτιστικού ανοίγματος παραμένει εκκρεμές, καθώς ζητήματα θέσης, status, ρόλων καθιστούν διφορούμενη τη θεσμική αυτή είσοδο. Έτσι, ενώ από τη μια μεριά αυτό που εύκολα διαπιστώνει κανείς είναι μεθόδευση και συστηματοποίηση διδασκαλίας ποικίλων μουσικών ιδιωμάτων, θετική ανταπόκριση στην ολοένα και πιο έντονη συζήτηση περί πολυπολιτισμικότητας, από την άλλη μεριά παρατηρεί με έκπληξη ότι το Υπουργείο Πολιτισμού στο οποίο υπάγονται όλα τα ωδεία της χώρας, δεν αναγνωρίζει επίσημα τις σπουδές σε μια σειρά από όργανα, μεταξύ των οποίων, τα λαϊκά και παραδοσιακά¹. Ας σημειωθεί εδώ παρενθετικά πως τόσο τα σύγχρονα (ηλεκτρικά) όργανα όσο και το ακορντεόν με τη διπλή ταυτότητα (κλασικό / λαϊκό) εμπíπτουν στο ίδιο καθεστώς της μη επίσημης αναγνώρισης. Συνεπώς η ανάλυση που ακολουθεί, αν και εστιάζει στην πρόσληψη της παρουσίας μέσα στο ωδείο της λαϊκής και παραδοσιακής μουσικής, μπορεί ενδεχομένως να αποδειχθεί γόνιμη σε κάθε περίπτωση μη αναγνωρισμένου μουσικού οργάνου.

Αναγνώριση και κοινωνική ορατότητα: η συμβολή του Axel Honneth

Πώς αντιμετωπίζεται λοιπόν στη σύγχρονη ωδειακή πραγματικότητα κάποιος που παίζει/μαθαίνει/διδάσκει ένα μουσικό όργανο μη αναγνωρισμένο; Η παρούσα ανακοίνωση θα επιχειρήσει να προσφέρει απαντήσεις εκκινώντας από τα λόγια του Στέφανου, τσελίστα και διευθυντή ωδείου στο Ρέθυμνο, με τον οποίο συνομιλήσαμε στο πλαίσιο της εθνογραφικής έρευνας πεδίου που πραγματοποιήσαμε για τις ανάγκες της διδακτορικής μας διατριβής². Έτσι, όταν ερωτήθηκε αν είναι υποχρεωμένος, ως διευθυντής ωδείου, να συμπεριλάβει στο πρόγραμμα σπουδών όλα τα όργανα, απάντησε ως εξής:

Όχι, όχι... Τα παραδοσιακά όργανα, καθώς και τα λαϊκά όπως το μπουζούκι, δεν είναι επίσημα αναγνωρισμένα. Έτσι, το αν θα βρουν μια θέση στο ωδείο μου εξαρτάται από τη δική μου θέληση, τη δική μου απόφαση. Το Υπουργείο με υποχρεώνει να εισάγω στο επίσημο πρόγραμμα σπουδών του ωδείου μονάχα τα

¹ Σύντομη αναφορά στο ζήτημα αυτό ως ένα από τα αγκάθια της ελληνικής μουσικής εκπαίδευσης, συναντάμε στον Ορδουλίδη (2015, σελ. 209).

² Η διατριβή ερευνά το θεσμικό χώρο της μουσικής εκπαίδευσης στη σύγχρονη Ελλάδα ως χώρο αναμέτρησης και διαπραγμάτευσης νοημάτων γύρω από το «μουσικό». Η εισαγωγή της παραδοσιακής μουσικής μέσα σε αυτόν, χρησιμεύει ως παράδειγμα για μια σπουδή πάνω στη « διαχείριση της μουσικής ετερότητας», διαμέσου μιας εθνογραφικής έρευνας πεδίου (συμμετοχική παρατήρηση και μη-κατευθυνόμενες συνεντεύξεις), η οποία εστιάζει ιδιαίτερα στις συνθήκες *συνβίωσης* μεταξύ εκπαιδευτικών-μουσικών με διαφορετικές διαδρομές, μεταξύ λοιπόν πρακτικών μάθησης, ρητορικών και φαντασιακών που άλλοτε διασταυρώνονται και άλλοτε ανταγωνίζονται (Reraki, 2017).

όργανα τα οποία αναγνωρίζει, δηλαδή τα όργανα της συμφωνικής ορχήστρας και την κιθάρα³. Αδιαφορεί για τα παραδοσιακά ή τα λαϊκά όργανα. Καταλαβαίνεις; Το Υπουργείο αγνοεί την ύπαρξή τους... Για να το θέσω διαφορετικά, εάν στο ωδείο μου έχω 100 μαθητές, εκ των οποίων οι 70 κάνουν αναγνωρισμένο όργανο και οι 30 κάνουν μη αναγνωρισμένο όργανο, το Υπουργείο θα νομίζει ότι εγώ έχω 70 μαθητές. Οι υπόλοιποι 30 δεν εμφανίζονται στα επίσημα χαρτιά που στέλνω στο Υπουργείο. Δε φαίνονται πουθενά. Είναι σαν να μην υπάρχουν... Εννοείται πως συμβαίνει το ίδιο και για αυτούς που διδάσκουν αυτά τα όργανα... Δε φαίνονται πουθενά... Στα μάτια του Υπουργείου, αυτοί οι άνθρωποι... είναι σαν να μην υπάρχουν... (Retaki, 2017, σελ. 175-176)

Το μικρό αυτό απόσπασμα από τη συνέντευξη με τον Στέφανο, εκτός από το σημαντικό βάρος που φέρει σε πληροφοριακό επίπεδο, μας προσκαλεί να διερωτηθούμε πάνω σε μια σχέση η οποία στο πλαίσιο της σύγχρονης κοινωνικής φιλοσοφίας μοιάζει αξιωματική. Αναφερόμαστε πιο συγκεκριμένα στη σχέση ανάμεσα στην ιδέα της αναγνώρισης και την ιδέα της κοινωνικής ορατότητας. Πράγματι, τα λόγια του Στέφανου αποκαλύπτουν με εξαιρετικό τρόπο ένα από τα θεμελιώδη διακυβεύματα που συναντάμε στη σκέψη του Γερμανού φιλόσοφου Axel Honneth, τελευταίου κληρονόμου της σχολής της Φρανκφούρτης. Πρόκειται για την προσπάθεια να εξηγήσει πώς η «άρνηση αναγνώρισης» ή, για να το πούμε αλλιώς, η άρνηση απόδοσης μιας αξίας σ' ένα πρόσωπο, ισοδυναμεί με τη στέρηση του δικαιώματος να είναι κοινωνικά ορατό (Honneth, 2004a, 2013). Προκειμένου να κατανοηθεί η σημασία μιας τέτοιας στέρησης για το θέμα που απασχολεί την παρούσα εργασία, θα προβούμε καταρχήν σε μια ανάλυση του ρόλου που αναθέτει ο Honneth στην αναγνώριση ως βασική συνθήκη για τη διαμόρφωση της ταυτότητας ενός ατόμου. Έτσι, η θετική σχέση προς τον εαυτό δομείται διυποκειμενικά μέσα και από τις σχέσεις αναγνώρισης. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά: «Ο δεσμός ανάμεσα στην εμπειρία της αναγνώρισης και τη στάση του υποκειμένου απέναντι στον εαυτό του προκύπτει από τη διυποκειμενική δομή της προσωπικής ταυτότητας: τα άτομα δεν συγκροτούνται ως πρόσωπα παρά όταν μάθουν να κοιτούν τον εαυτό τους, από το σημείο θέασης ενός επιδοκιμαστικού ή ενθαρρυντικού 'άλλου', ως όντα με θετικές ιδιότητες και ικανότητες» (Honneth, 2013, σελ. 290). Πρόκειται για μια θέση η οποία αντλεί από την κοινωνική ψυχολογία του George Herbert Mead⁴ αλλά και από τις ιδέες που αναπτύσσει ο Hegel στα πρώιμα γραπτά του⁵. Ωστόσο, αν ο Hegel θεωρείται αυτός που έφερε στο επίκεντρο του φιλοσοφικού στοχασμού την έννοια της αναγνώρισης και μίλησε για πρώτη φορά αναφορικά με τον αγώνα των υποκειμένων γι' αυτήν ανάγοντας τις ανθρώπινες συγκρούσεις σε ηθικά κίνητρα, ο Axel Honneth είναι αυτός που προβληματοποίησε αυτόν τον αγώνα στο πλαίσιο των σύγχρονων κοινωνιών, προσδιορίζοντας τις συνέπειες μη εκπλήρωσης των προσδοκιών αναγνώρισης για το άτομο. Πιο συγκεκριμένα, ως προς τα πεδία στα οποία διακυβεύεται αυτή η βαθιά ανθρώπινη ανάγκη ο Honneth διακρίνει τρεις

³ Η κιθάρα αναγνωρίστηκε το 1987 (Προεδρικό Διάταγμα 265, ΦΕΚ Α' 127/9-7-1987 - *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*).

⁴ Αξίζει να αναφερθεί ένα από τα βασικότερα έργα του Mead στα οποία στηρίζεται ο Honneth. Mead, G. H. (1962). *Mind, Self and Society*. The University of Chicago Press: Chicago.

⁵ Κυρίως στα κείμενα που προηγούνται της *Φαινομενολογίας του Πνεύματος* (1807). Δηλαδή στο *Σύστημα της ηθικής ζωής* (1802-1803) και στην *Πραγματική φιλοσοφία της Ιένας* (1803-1804), (Caillé, 2004, σελ. 8).

σφαίρες: την αγάπη/μέριμνα, το δίκαιο και την αλληλεγγύη, στις οποίες αντιστοιχούν τρεις τύποι θετικής σχέσης προς τον εαυτό: αυτοπεποίθηση, αυτοσεβασμός και αυτοεκτίμηση.

Μορφές αναγνώρισης	Πρωταρχικές σχέσεις αγάπης και μέριμνας	Σχέσεις δικαίου	Σχέσεις αλληλεγγύης
↓	οικογενειακές, ερωτικές, φιλικές σχέσεις	αξίωση ίσων δικαιωμάτων, ίσων ευκαιριών συμμετοχής	αξίωση αναγνώρισης των ιδιαίτερων γνωρισμάτων και ικανοτήτων των υποκειμένων, ως σημαντικών για μια συλλογικότητα (π.χ. χώρος εργασίας, χώρος εκπαίδευσης)
Θετική σχέση προς τον εαυτό	Αυτοπεποίθηση	Αυτοσεβασμός	Αυτοεκτίμηση

Η τριμερής σύλληψη της αναγνώρισης κατά τον Honneth

Έτσι, όπως λέει, «κάθε ανθρώπινο υποκείμενο είναι θεμελιωδώς εξαρτημένο από την κοινωνική ανταλλαγή που οργανώνεται σύμφωνα με τις κανονιστικές αρχές της αμοιβαίας αναγνώρισης. Η εξαφάνιση αυτών των σχέσεων αναγνώρισης καταλήγει σε εμπειρίες περιφρόνησης και ταπείνωσης οι οποίες δε μπορούν να είναι χωρίς συνέπειες για τη διαμόρφωση της ταυτότητας του ατόμου» (Honneth, 2004a, σελ. 134).

Η γέννηση της κοινωνικής ορατότητας

Με ποιους τρόπους όμως εκδηλώνεται η αναγνώριση, αυτή η πράξη απόδοσης αξίας σε ένα πρόσωπο; Ο Axel Honneth αναζητά την απάντηση εστιάζοντας στην πρωταρχική μορφή αναγνώρισης ως εκφραστική χειρονομία επιβεβαίωσης. Στρεφόμενος έτσι στις εμπειρικές έρευνες του ψυχαναλυτή Daniel Stern⁶ πάνω στην κοινωνικοποίηση του βρέφους, αναφέρει: «Οι εκφράσεις του προσώπου των ενηλίκων απέναντι στα βρέφη φωτίζουν με ιδιαίτερα ξεκάθαρο τρόπο τη φύση των μορφών έκφρασης με τις οποίες ένα ανθρώπινο ον μπορεί να γίνει κοινωνικά ορατό: το χαμόγελο και η ενσυναίσθηση συνιστούν τις προγλωσσικές χειρονομίες μέσω των οποίων τα βρέφη μαθαίνουν να φαίνονται κοινωνικά» (Honneth, 2004b, σελ. 143). Με βάση αυτές τις διαπιστώσεις ο Honneth ανάγει την ιδέα της κοινωνικής ορατότητας στη θεμελιώδη κατά την άποψή του διάκριση ανάμεσα στο *γνωρίζω* και το *αναγνωρίζω*. Έτσι, το να γίνει κανείς ορατός στο πλαίσιο μιας κοινωνικής διάδρασης, εξαρτάται όχι από την απλή γνωστική και μη δημόσια εκφρασμένη πράξη του *γνωρίζειν*, που ισοδυναμεί στο να ταυτοποιείς φυσικά ένα πρόσωπο ως άτομο, αλλά από την πράξη του *αναγνωρίζειν* που ισοδυναμεί με τη δημόσια εκφρασμένη επιβεβαίωση της κοινωνικής αξίας που κατέχει το συγκεκριμένο πρόσωπο (Honneth, 2004b). Η πρωτοτυπία των θέσεών του εδράζεται ακριβώς στην ανατροπή της

⁶ Ο Honneth εδώ αναφέρεται στο θεμελιώδες έργο του Daniel Stern, *The First Relationship: Infant and Mother*. Βλ. Stern, D. (1977). *The First Relationship: Infant and Mother*. Cambridge MA: Harvard University Press.

ακολουθίας των δύο πράξεων. Ποια προηγείται ποιας; Εάν σταθούμε σε μια προσέγγιση καθαρά λεξικογραφική ερευνώντας την ετυμολογία των όρων, δε μπορούμε παρά να υποστηρίξουμε πως το *γνωρίζω* προηγείται του *αναγνωρίζω*. Εάν όμως λάβουμε υπόψη τις θεωρητικές αναζητήσεις του Honneth, έτσι όπως αυτές εμπλουτίζονται από τα κεκτημένα της ψυχολογίας του βρεφικού κόσμου, δε μπορούμε παρά να συμφωνήσουμε μαζί του πως η κοινωνική πράξη της αναγνώρισης ενός προσώπου προηγείται αυτής της φυσικής ταυτοποίησής του.

Η παραγωγή της μη-ορατότητας στην ελληνική ωδειακή εκπαίδευση

Μέχρι στιγμής έχουμε εξετάσει τη σκέψη του γερμανού φιλόσοφου και το επιστημολογικό του μοντέλο της αναγνώρισης στο πεδίο των διαπροσωπικών σχέσεων. Μένει τώρα να διερευνήσουμε την ορθότητα ενός εγχειρήματος εφαρμογής αυτού του μοντέλου καθώς και την ερμηνευτική του ισχύ στη συγκεκριμένη περίπτωση που απασχολεί την παρούσα εργασία με αφετηρία τη συνέντευξη με τον Στέφανο. Διότι, επιστρέφοντας στα λόγια του, αυτό που ευθύς αμέσως αντιλαμβάνεται κάποιος, είναι πως γύρω από το διακύβευμα της αναγνώρισης εμπλέκεται από τη μια μεριά ένας κυβερνητικός θεσμός, το Υπουργείο Πολιτισμού, και από την άλλη, ένα αντικείμενο: το λαϊκό και παραδοσιακό όργανο. Μπορεί, ως εκ τούτου, να υποστηριχθεί πως η άρνηση αναγνώρισης βιώνεται με όρους διαπροσωπικούς; Θα προσπαθήσουμε στη συνέχεια να απαντήσουμε υιοθετώντας μια *ολιστική* προσέγγιση της μουσικής πράξης, αρθρώνοντας δηλαδή τα επιχειρήματά μας γύρω από τη βασική θέση πως δε μπορούμε να διαχωρίσουμε το μουσικό όργανο, από τον άνθρωπο που το πιάνει στα χέρια του και από το ηχητικό αποτέλεσμα που παράγεται⁷. Πρόκειται για ένα σύστημα: οτιδήποτε δρα με θετικό ή αρνητικό τρόπο σ' ένα από τα παραπάνω στοιχεία, επηρεάζει, συμπαρασύρει και τα υπόλοιπα.

Έτσι λοιπόν, η μη αναγνώριση από το Υπουργείο Πολιτισμού των λαϊκών και παραδοσιακών οργάνων στο πλαίσιο της ωδειακής εκπαίδευσης, στην ουσία ισοδυναμεί με μη αναγνώριση των σπουδών σε αυτά τα όργανα, με μη αναγνώριση των παρεχόμενων τίτλων, αλλά και με τη στέρηση απόδοσης αξίας στα εμπλεκόμενα πρόσωπα (δάσκαλοι-μαθητές). Με άλλα λόγια, σ' ένα καθεστώς που θυμίζει τα κουτιά με τις ρώσικες κούκλες, κάποιες μουσικές, η πρακτική τους και οι φορείς τους υφίστανται ένα έλλειμμα κοινωνικής επιβεβαίωσης. Διάφορες «εκφραστικές χειρονομίες επιτελεστικού χαρακτήρα», σύμφωνα με την ορολογία του Honneth (2004b, σελ. 143), συνοδεύουν αυτή τη διαδικασία παραγωγής επίσημης περιφρόνησης. Ας πάρουμε το παράδειγμα των πτυχιακών εξετάσεων. Όσον αφορά στην περίπτωση των αναγνωρισμένων οργάνων, ένα τουλάχιστον μέλος της επιτροπής κρίσης θα πρέπει να είναι αντιπρόσωπος του υπουργείου⁸, ο οποίος είναι

⁷ Πρβλ. αναφορικά με αυτό τις θέσεις του Bernard Sève, ο οποίος κλείνει το βιβλίο του *L'instrument de la musique. Une étude philosophique (Το μουσικό όργανο. Μια φιλοσοφική σπουδή)* με τις εξής φράσεις: «[Το μουσικό όργανο] γίνεται ένα σώμα από τη μια μεριά με το σώμα του μουσικού, από την άλλη με τη μουσική που παίζει και η οποία δεν υπάρχει χωρίς αυτό. Δε θα υπήρχε μουσική εάν αυτά τα δύο σώματα, του οργάνου και του μουσικού, δεν πάλευαν και δεν έπαιζαν μαζί για να την κάνουν να γεννηθεί, για να την κάνουν να ζήσει» (Sève, 2013, σελ. 343-344).

⁸ Ν. 229 της 17/19.4.1976.

επιφορτισμένος με το ρόλο όχι της βαθμολόγησης, αλλά της δημόσιας επικύρωσης του τίτλου σπουδών, της επιτέλεσης της αναγνώρισης με άλλα λόγια. Αντίθετα, στην περίπτωση των μη αναγνωρισμένων οργάνων, τίποτα δε μαρτυρά τη δημόσια αποδοχή του τίτλου έξω από τους τοίχους του εκάστοτε ωδείου. «Πρόκειται για απλές βεβαιώσεις σπουδών, για πτυχία εσω-ωδειακά με διαδικασίες εσω-ωδειακές. Κανείς δεν έρχεται να βάλει τη σφραγίδα του Υπουργείου», λέει χαρακτηριστικά σε κάποιο άλλο σημείο της αφήγησής του ο Στέφανος.

Επανερχόμαστε λοιπόν στο κεντρικό ερώτημα το οποίο τέθηκε στην αρχή αυτής της παρουσίασης. Πώς αντιμετωπίζεται ο μουσικός που παίζει/μαθαίνει/διδάσκει ένα όργανο μη αναγνωρισμένο; Με ποιο τρόπο γίνονται αντιληπτά τα σημάδια αποδοκιμασίας, οι εκφραστικές χειρονομίες για τις οποίες έγινε λόγος παραπάνω, αν όχι ως μια περιφρόνηση η οποία στρέφεται προς την υποκειμενικότητά του, προς το δικαίωμα να είναι κοινωνικά ορατός; Ας θυμηθούμε τα λόγια του Στέφανου δίνοντας έμφαση σε δύο σημεία: α) Το πρώτο αφορά στα «μάτια του Υπουργείου». Ο τρόπος με τον οποίο ο συνομιλητής μας προσωποποιεί ένα θεσμό είναι χαρακτηριστικός. Το «Υπουργείο» παρουσιάζεται ως ένα πρόσωπο που υποχρεώνει, αναγνωρίζει, διαφορεί, αγνοεί, αλλά κυρίως ως ένα πρόσωπο που έχει μάτια τα οποία δε βλέπουν. Μια ανάλογη επίκληση στην «τυφλότητα» συναντάμε και στην αφήγηση του Παύλου, πρώην μαθητή και νυν δασκάλου παραδοσιακών κρουστών σε ωδείο της Αθήνας:

[...] Κι όπως σου είπα, το γεγονός πως σήμερα τα ωδεία δείχνουν να υποδέχονται λαϊκές, παραδοσιακές, σύγχρονες, δεν ξέρω κι εγώ τι άλλο, μουσικές ... αυτό δε μου λέει τίποτα... Είναι απλά μια επιφάνεια... το ωδείο στην πραγματικότητα παραμένει τυφλό [...] στις «άλλες» μουσικές. (Reraki, 2017, σελ. 242)

Είναι σημαντικό εδώ να αναφέρουμε πως ο Honneth, σ' ένα από τα πιο βασικά του κείμενα σχετικά με την επιστημολογία της αναγνώρισης (Honneth, 2004b), επιλέγει να ξεκινήσει την επιχειρηματολογία του συστήνοντας στον αναγνώστη το μυθιστόρημα του αфро-αμερικανού συγγραφέα Ralph Ellison, *Invisible Man*⁹, παραθέτοντας μερικές από τις εισαγωγικές φράσεις που ο ήρωας, αφηγητής σε πρώτο πρόσωπο, εκφέρει στον πρόλογο: «Είμαι άορατος, απλά επειδή οι άνθρωποι αρνούνται να με δουν» (Ellison 1952, όπ. αναφ. στο Honneth, 2004b, σελ. 137). Αργότερα μαθαίνουμε πως ο πρωταγωνιστής, «ένας πραγματικός άνθρωπος, με σάρκα και οστά», όπως λέει, είναι μαύρος και αυτοί που ηθελημένα αρνούνται να τον δουν, λευκοί. Αυτό που διευκολύνει λοιπόν τη μετάβαση από την κυριολεκτική έννοια της ορατότητας στη μεταφορική και της προσδίδει κοινωνικό χαρακτήρα δεν είναι τίποτε άλλο παρά η πρόθεση. Μια τέτοια παραδοχή ενισχύει εξάλλου τη θέση που αναπτύξαμε προηγουμένως – συμβαδίζοντας με τις ιδέες του Honneth – πως η αναγνώριση ως εμπρόθετη πράξη είναι εγγενώς επιτελεστική, εφόσον απαιτεί συγκεκριμένες χειρονομίες ή τρόπους συμπεριφοράς που δηλώνουν απόδοση αξίας (το χαμόγελο της μητέρας προς το βρέφος, η σφραγίδα του εκπροσώπου του υπουργείου στον τίτλο σπουδών). β) Ας περάσουμε τώρα στο δεύτερο σημείο στο οποίο αξίζει να σταθεί κανείς αναλύοντας το λόγο του Στέφανου. Πρόκειται για την

⁹ Ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στην ελληνική μετάφραση του μυθιστορήματος του Ralph Ellison. Έλison, Ρ. (2017). *Αόρατος Άνθρωπος*. Μτφρ. Μπακοδήμου Α. Αθήνα: Κέδρος.

ακόλουθη ρηματική σειρά: **δεν εμφανίζονται - δε φαίνονται πουθενά - σαν να μην υπάρχουν**. Τι παρατηρούμε εδώ; Το λεκτικό ρεπερτόριο της μη ορατότητας χρησιμοποιείται προκειμένου να περιγραφούν οι συνέπειες της άρνησης αναγνώρισης. Αυτό όμως που είναι άξιο προσοχής, δεν είναι τόσο ο αρνητικός τύπος που συνοδεύει εμφατικά τα ρήματα των τριών φράσεων που μόλις παρέθεσα, όσο το πέρασμα με *crescendo* από την *μη εμφάνιση* στη *μη ύπαρξη*. Αποκορύφωμα της διαδικασίας της παραγωγής της μη ορατότητας, η αμφισβήτηση της ίδιας της ύπαρξης ενός προσώπου, αποδεικνύεται με αυτόν τον τρόπο το πιο σοβαρό «ηθικό πλήγμα», όπως θα έλεγε ο Honneth (2013, σελ. 226), στην ταυτότητά του.

Αντί επιλόγου: ένα παράδειγμα

Μέσα σε αυτό το ερμηνευτικό πλαίσιο θα μπορούσαν επιπλέον να αναζητηθούν απαντήσεις σχετικά με τη διστακτικότητα κάποιων σπουδαστών να επιλέξουν ένα όργανο στερούμενο επίσημης αναγνώρισης, αλλά και την υιοθέτηση συγκεκριμένων στρατηγικών αποκατάστασης αυτής από τη μεριά κάποιων ωδείων. Ενδιαφέρουσα από αυτήν την άποψη είναι η περίπτωση των οργάνων με αμφιλεγόμενο status, όπως το ακορντεόν που παραπαίει ανάμεσα στην κατηγορία του *κλασικού* και αυτή του *λαϊκού*. Έτσι, για να δώσω ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, κάτω από την κατηγορία *Κλασικά Όργανα*, στον ιστότοπο του ωδείου «Έν Τέχνη» στη Θεσσαλονίκη, διαβάζουμε:

Το ακορντεόν (κλασικό) δεν είναι αναγνωρισμένο όργανο από το Υπουργείο Πολιτισμού. Το ωδείο μας όμως καλύπτει αυτό το κενό αυτό μέσω της συνεργασίας μας με το Trinity & Guildhall College of London. Κάθε σπουδαστής έχει το δικαίωμα, παράλληλα με το πρόγραμμα σπουδών του ωδείου, να παρακολουθήσει το διαβαθμισμένο και διεθνώς αναγνωρισμένο σύστημα του Trinity & Guildhall College of London και να γίνει κάτοχος διπλώματος αυτού, είτε για να έχει ένα τίτλο σπουδών αναγνωρισμένο σε όλη την Ευρώπη, είτε διότι θέλει να συνεχίσει τις σπουδές του στο εξωτερικό, είτε για να αποκτήσει ένα πιο “δυνατό” βιογραφικό¹⁰.

Αξιοσημείωτο εδώ είναι πως η στρατηγική αποκατάστασης αναγνώρισης αφορά στο ακορντεόν ως κλασικό όργανο. Μια ανάλογη στρατηγική ως προς τη λαϊκή του υπόσταση διαφεύγει όχι μόνο από το Υπουργείο Πολιτισμού, αλλά και από το ίδιο το εκπαιδευτικό ίδρυμα που το φιλοξενεί. Όταν λοιπόν το ζητούμενο της αναγνώρισης καθίσταται το ίδιο το δικαίωμα της αναγνώρισης (Caillé, 2004), κατανοούμε γιατί η εικόνα της συμπερίληψης των λαϊκών και παραδοσιακών οργάνων μέσα στο ωδειακό πρόγραμμα σπουδών είναι ακόμη θολή, όπως επίσης κατανοούμε γιατί η λέξη αυτή – η αναγνώριση – έχει έρθει τις τελευταίες δεκαετίες στο επίκεντρο των κοινωνικών κινημάτων (Caillé, 2004· Courtel, 2008). Είτε πρόκειται για ζητήματα φύλου, πολιτικών ελευθεριών, είτε για ζητήματα εθνικών, πολιτισμικών και άλλων ταυτοτήτων, η αναγνώριση και η κοινωνική ορατότητα που τη συνοδεύει, ανάγεται ως συμβολικό κεφάλαιο, στην πεμπτούσια των σύγχρονων κοινωνικών αγώνων.

¹⁰ <http://entechni.gr/index.php/music/music-2/classic-5/>

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Caillé, A. (2004). Présentation. *Revue de MAUSS*, 1(23), 5–28.
- Courtel, Y. (2008). La lutte pour la reconnaissance dans la philosophie sociale d'Axel Honneth. *Revue des sciences religieuses*, 82(1), 5–23.
- Honneth, A. (2013). *La lutte pour la reconnaissance*. Trad. Pierre Rusch, Paris: Gallimard.
- Honneth, A. (2004a). La théorie de la reconnaissance : une esquisse. *Revue de MAUSS*, 1(23), 133–136.
- Honneth, A. (2004b). Visibilité et invisibilité. Sur l'épistémologie de la "reconnaissance". *Revue de MAUSS*, 1(23), 137–151.
- Κυριαζικίδου, Π. (1998). *Τα Μουσικά Σχολεία στην Ελλάδα: θεσμικό πλαίσιο και σχολική πραγματικότητα*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Ορδουλίδης, Ν. (2015). Η αστική λαϊκή μουσική στην εκπαίδευση της Ελλάδας: Ορισμένα προβληματικά ζητήματα. Στο Ι. Φούλιας, Π. Βούβαρης, Β. Κίτσιος, & Κ. Χάρδας (Επιμ.), *Μουσική και Μουσικολογία. Παρόν και μέλλον*. Πρακτικά διατμηματικού συνεδρίου υπό την αιγίδα της Ελληνικής Μουσικολογικής Εταιρείας (21-23 Νοεμβρίου, 2014) (σσ. 204–209). Θεσσαλονίκη: Ελληνική Μουσικολογική Εταιρεία.
- Reraki, F. (2017). *La musique imaginaire : discours, identités et représentations dans l'enseignement grec contemporain*. Thèse de doctorat, Paris: Université Paris-Sorbonne.
- Sève, B. (2013). *L' instrument de la musique. Une étude philosophique*. Paris: Seuil.